

Милан БОШКОСКИ

Институт за национална историја –
Скопје

КИРИЛСКИОТ НАТПИС НА САМОИЛ ОД 993 ГОДИНА: НОВИ ИНТЕРПРЕТАЦИИ НА ИСТОРИСКИТЕ ПОДАТОЦИ

При реконструкцијата на селската црква Св. Герман во селото Герман, Долна Преспа, во 1888 година, во Македонија бил пронајден кирилскиот епиграфски споменик, т.н. Самоилов натпис од 993 година. Покрај името на Самоил, носителот на комеморативниот натпис, проучувачите го прочитале и името на татко му Никола, за името на мајката му постојат претпоставки, а во деветтиот ред било прочитано и името на Самоиловиот брат Давид. На крајот е расчитана годината на подигнувањето на натписот како 5501 година од создавањето на светот, односно 993 година и индикт 6. Т. И. Успенски, директор на Рускиот археолошки институт од Цариград, по откривањето, го објавил натписот во списанието *Известија на рускиот археолошки институт* во Константинопол, во бројот IV за 1899 година, со фотографија и првично расчитување на текстот.¹

Кирилскиот натпис на Самоил бил изгравирани на правоаголна плоча од белосинкав мермер со размер: должина 1,30 см, широчина 67 см и дебелина 6,5 (7) см.² На плочата биле издлабени три крстести вдлабнатини

¹ Т. Успенский, *Надпись царя Самуила*. Извѣстия Русского археологического института въ Константинополѣ, IV выпускъ (София: Държавна печатница, 1899), 1–4. Овој автор за првпат објавува снимка на која можеше повпечатливо да се прочитаат кирилските букви.

² Ѓордан Ивановъ, *Български старини изъ Македонија* (София: БАН, 1931), 23.

за сребрени крстови зацврстени со олово, кои се изгубени. Во десниот долен агол е издлабен кирилски натпис во 11 реда. За време на Првата светска војна, кога Македонија била окупирана од бугарската армија во 1916 година, Богдан Филов известува за историјатот на пренесувањето на Самоиловиот кирилски натпис од с. Герман до трезорот на Музејот на Софија, каде што и денес се чува.³ Преглед на материјалите од научната експедиција, кои се зачувани во Централниот архив на Бугарија, ги редактирал и ги објавил Петар Петров.⁴ По Втората светска војна, бугарските власти не даваат информации за Самоиловиот кирилски натпис, но денес е познато дека плочата се наоѓа во Националниот историски музеј во Софија, заведена под инв. № 29288.⁵

Во истиот број на списанието *Известија* (бр. IV за 1899 година) во кој Ф. И. Успенски го објавил Самоиловиот натпис, со свои прилози се произнеле Т. Д. Флорински и д-р Л. Милетич⁶. Флорински, покрај расчитувањето на натписот, во својот прилог објавил препис и се обидел да го дешифрира името на мајката на Самоил, односно на сопругата на комесот Никола, и тоа како Мари?⁷ Како што споменавме, третиот прилог за Самоиловиот натпис во истото списание го објавил Л. Милетич. Овој автор понудил одредени критички забелешки од филолошки аспект.⁸

³ Богдан Филов, *Пътувания из Тракия Родопите и Македония 1912-1916* (София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1993), 10.

⁴ Петър Хр. Петров, съставител, *Научната експедиция в Македония и Поморавието 1916* (София: ВИК „Св. Георги Победоносец“, 1993), 17-18, 290. Во екипата ангажирана околу пренесувањето на плочата од с. Герман до Софија бил вклучен и етнографот Стефан Л. Костов.

⁵ „Приложение (Appendix)“ in *Цар Самуил († 1014) в битка за България • Tsar Samuil (†1014) in battle for Bulgaria*, Сборник, ред. Людмил Вагалински (София: БАН, Национален археологически институт и музей, 2014), 107-112.

⁶ Т. Д. Флоринский, „Нѣсколько замѣчаній о надписи царя Самуила“, *Известиях Русскою Археологическаго-Института в Константинополе IV* (1899): 5-13. Овој автор за првпат објавува препис на кирилскиот натпис, од кој може повпечатливо да се прочита неговата содржина.

⁷ Флоринский, „Нѣсколько замѣчаній о надписи царя Самуила“, 5-13.

⁸ Д-р Л. Милетич, „Къмь Самуиловия надпись отъ 993 година“, *Известиях Русскою Археологическаго-Института в Константинополе IV* (1899): 14-20.

По овие искажувања, за Самоиловиот кирилски натпис се произнеле К. Иречек и В. Јагиќ со свои прилози за прашања кои ги третираат претходно објавените прилози.⁹ Овие две расправи прават критички забелешки на претходните расправи, кои поставиле нови прашања во науката. Меѓу последните автори кои се произнесуваат околу Самоиловиот кирилски натпис е Д. Георгиев во 2015 година.¹⁰

Околу целосното рачитувањето на имињата споменати на Самоиловиот кирилски натпис, дополнителни и суштински податоци донесува издавањето на дополнувањата на епископот Михаил Деволски на *Хрониката* на Јован Скилица, кои во 1906 година ги издава српскиот медијевист и византолог Б. Прокиќ. Од нив дознаваме дека комемораторот на кирилскиот натпис, Самоил, и неговите браќа биле синови на моќниот комес на бугарската власт во Македонија по име Никола и на мајката Рипсимија (δυνηθέντων κόμητος ὄντες παῖδες Νικόλαος ὀνομαζόμενος μητρὸς Ῥιψίμης).¹¹ Името Рипсимија е познато во христијанската хагиографија. Така се нарекувала највидната ерменска маченичка, која загинала во IV век, а нејзиниот помен се празнува на 30 септември по стар или на 27 септември по нов стил. Во календарот на Остромировото евангелие, под 26 септември стои: **РѠЦѠМѠ**.¹²

⁹ K. Jireček and V. Jagić, „Die curillische Inschrift von Jahre 993“, *Archiv für die slavische Philologie V. XXI* (1899): 543–551; 551–557. Насловот од приказот на репродукцијата, според содржината на *Известија*, со додатокот: „Separatabdurck aus der“, *Известиях Русскою Археологическаго-Института в Константинополе IV*(1899): 20 In 8.

¹⁰ Д. Георгиев, „Еден значаен музејски експонат од времето на Самоил“, во: *Зборник од научниот собир „Самуиловата држава, во историската, воено-политичката, духовната и културната традиција на Македонија“* одржан по повод 1 000 години од битката на Беласица и од смртта на цар Самоил, 1014 – 2014, Струмица 24–26, 2014 година (Струмица: Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј – Струмица, 2015), 320–324.

¹¹ Bozidar Prokic, ed., *Die Zusätze in der Handschrift Des Johannes Skylitzes: Codex Vindobonensis historia graeca LXXIV* (München: H. Kutzner, 1906), 7-8, 28, №. 1. Дополнувањата на Михаил Деволски се внесени во критичкото издание на Јован Скилица од 1974 година: Ioannis Scylitzae, *Synopsis Historarum*, rec. J.Thurn (Berlin: 1973).

¹² Ивановъ, *Български старини*, 25.

Смртта на бугарскиот цар Петар во 969 година довела до кулминација на антибугарското расположение во Македонија, кое прераснало во востание („ἀποστασίον“) на синовите на комесот Никола, комитопулите Давид, Мојсеј, Арон и Самоил, против бугарската власт, настан во кој со сигурност се знае дека за првпат е споменат неговиот најстар син Давид, кој владеел со државата.¹³ Во постарата медијевистиката и во византологијата постоело мислење дека Давид (969 – 986) бил цар¹⁴, односно дека бил почитуван принципот на примогенитура, но Б. Прокиќ во 1908 година ја развил тезата за задругарска влада, четиривластие или тетрархија, која долго време била присутна во историската наука, но денес, иако е отфрлена¹⁵, создава импликации околу толкувањето на историските податоци. Има изворни податоци за тоа дека Давид не само што извесен период владеел како македонски цар туку и дека кај него, односно во неговата престолнина во Воден или во Преспа, се наоѓал и расчинетиот бугарски патријарх Дамјан¹⁶, што укажува на монархистичкиот начин на владеење со македонската држава. Во доцносредновековниот период, во сликарството цар Давид се појавува и како светец. Ваквата негова претстава јасно е сигнирана во *Стематографијата* на Х. Жефаровиќ, а и кај други

¹³ Scylitzae, *Synopsis*, 329, 77–80; *Византиски извори за историју народа Југославије: том III*, ур., Георгије Острогорски и Јадран Ферлуга (Београд: Византолошки институт, 1966), 60–62, бел. 11 и 75, бел. 20 (во понатамошниот текст: *ВИИНЈ III*).

¹⁴ Шарл Дюканж, *Византиска Империја, Историја на Империјата на Константинопол* (Софија: Издателство „Агрес“, 1992), 19, 49. Францускиот оригинал е објавен во далечната 1680 година и не ни е достапен. “Историја Сербовъ и Болгаръ”, во: *Собрание сочинений А. Гилфердинга, Томъ Первый* (С. Петербургъ: Печатня В.Головина, у Владімирской церкви, 1868), 198–199, 200–201; М. Дринов, *Избрани Съчинения, том Първи*, Иван Дуйчев, ред. (Софија: Наука и искусство, 1971), 326, 396–397, 406, 431–432, 522, 548, 549; Гюставъ Шлѣмберже, *Царь Самуиль и Василий II* (Софија: Библиотека „Времена и Народи“, 1943), 14–22; К. Иречекъ, *Историја на Българитѣ*. В. Н. Златарски, ред., А. Диамандиевъ и Ив. Раевъ, прев. (Софија: БАН, 1929), 140–141, 144; Gustave Schlumberger, *L'Éporée Byzantine à la fin du dixième siècle*, Hachette (Paris, 1896), 590–592, 599–605.

¹⁵ М. Бошкоски, „Монархија или тетрархија“, *Гласник на ИНИ*, 61/1–2(2017): 55.

¹⁶ В. Н. Златарски, *Историја на првото бѣлгатско царство, т. I, часть 2* (Софија: БАН, 1927), 640.

подоцнежни сликари во времето на преродбата во манастирите на Света Гора и воопшто на територијата на етничка Македонија и во западниот дел на денешна Бугарија, која во средниот век не била сметана за бугарска, туку за ромејска територија. Имено, во 811 година, по источноромејскиот пораз кај Софија, Сердика или Средец, во кој загинал императорот Никифор I (802 – 811), а победата му припаднала на бугарскиот хан Крум (803 – 814), градот за првпат паднал под бугарска власт. Изворните податоци за царот Давид се доста скудни и досега во науката не биле доволно критички коментирани¹⁷, а особено не биле искористени податоците од Самоиловиот натпис од 993 година од с. Герман.

Современикот на востанието на комитопулите, Лав Ѓакон, кој се родил малку пред 950 година во темата на Тракесијанците, рано пристигнал во источноримската престолнина Константинопол, каде што станал ѓакон. Како свештено лице, бил во личната придружба на царот Василиј II и во неговиот поход против Самоил во 986 година. Тој зборува за тоа дека за време на бунтот на Варда Склар, поради зафатеноста на Ромеите, Македонците споменати како „Мизи“, понесени од својата дрскост и упорност придружени со убивање, „немилосрдно ги пљачкале областите на Македонците (τὰ τῶν Μακεδόνων) и уништувале сè што е возрасно“. Ѓакон е сведок на ромејската дваесетдневна опсада на Сердика, која „кај Скитите“¹⁸ се нарекува Тралица“, и на страотниот напад на „Мизите“, македонските војски на Самоил, на „Ромеите“, кога тие „убија мноштво луѓе, го запленија царскиот шатор и царското богатство и ја заробија целата комора“ во вторникот на 17 август 986 година, како што наведува арапскиот хроничар Јахја Антиохијски.¹⁹ Како сведок на битката, тој пишува за хаотичното бегство на ромејската војска.²⁰ Иако бил современик на царот Василиј II

¹⁷ М. Бошкоски, „Комитопулот Давид, цар Давид, Св. Давид цар (историско-уметнички преглед)“, *Patrimonium. МК (Патримониум), Каламус, Скопје, 10/2012*(2012): 127–140.

¹⁸ Под Скити се мисли на Македонците или воопшто на Словените.

¹⁹ „Императоръ Василиј Болгаробойца“ во: баронъ В. Р. Розенъ, издалъ, перевелъ и објаснилъ, *Извлеченія Яхъи Антиохійскаго* (Санктпетербургъ, 1883), 21, 19–20.

²⁰ *Leonis Diaconi Caloensis historiae libri decem*, С. В. Hasii, rec. (Bonnae: 1828), 171, 1- 173, 11; 175, 10-11; *ВИИИИ III*, 13-21; Лев Диакон, *История*, М. М. Копыленко, прев. (Москва: Издательство „Наука“, Москва, 1988), 89–91.

Македонец, на цар Давид и на Самоил, историчарот Лав Ѓакон, кој умрел во почетокот на XI век, во своето дело воопшто не го споменува ниту Давид, ниту пак Самоил, кој е главен актер во битката кај Трајановата Врата.

Според византискиот историчар Јован Скилица (се родил околу 1018 година, а живеел до крајот на XI век) и неговиот малку постар современик, хроничарот Јован Зонара (живеел во првата половина на XII век), се знае дека комитопулот Давид и неговите браќа Мојсеј, Арон и Самоил, кои како синови на комесот Никола, повинциски администратор – комес (comes, κόμης) на Бугарското Царство, управувал со комитатот, склавинијата Берзитија, во Централна Македонија, учествувале во антибугарското во 969 година и во антивизантиското востание во 976 година.²¹ Според редоследот на споменатите синови на комесот Никола, во византиските извори може да се констатира дека од браќата, најстар бил Давид.²² Единствено ерменскиот историчар и современик на настаните Стефан Таронски-Асолик, комитопулитите (κομιτόπουλον) ги нарекува „комсадсаги“ – што е буквален ерменски превод на истозначниот грчки термин *комис* (κόμης). Зборувајќи за настанот од 986 година, тој познава само двајца комитопули, од кои постариот се викал Самоил. Во случајов, по сè изгледа дека Самоил е наведен како постар брат, иако бил најмлад. Според наше мислење, тој е наведен така за да се оправда неговото доаѓање на царскиот престол, бидејќи *Историјата* на Стефан Таронски е пишувана во почетокот на XI век, кога Самоил не само што го зазел царскиот престол туку, веројатно, наскоро и се крунисал за цар.²³ Другиот брат на Самоил, чие име Стефан Таронски-

²¹ Scylitzae, *Synopsis*, 255, 76–256, 80; 328, 57–329, 80; Ioannis Zonarae, *Epitomae historiarum libri XVIII, t. III* (Bonnae: MDCCCXCVII), 495, 11–13 (во понатамошниот текст Zonarae III); *ВИИИЈ III*, 56–58; 59–67; 246.

²² Scylitzae, *Synopsis*, 255, 73–256, 81; Zonarae III, 495, 11–13; 547, 5–548, 6; *ВИИИЈ III*, 55–58; 246. Составувачите на *ВИИИЈ III*, 75 бел. 20, во преводот на Ј. Скилица, во делот за загинавањето на Давид се согласуваат дека од четворицата браќа комитопули, најстар бил Давид.

²³ Н. Еминьмъ, перевод и объяснения, *Всеобщая история Степ'аноса Таронскаго* (Москва, 1864), 175, гл. XXII.

Асолик не го навел, најверојатно бил самопрогласениот цар Давид,²⁴ кој по пристигнувањето на евнухот Роман и по абдикацијата, се замонашил, а власта му ја препуштил на својот воинствен и политички супериорен брат Самоил, како што пишува јеромонахот Паисиј: „Свјати цар Давид оставил царство волеју брату своему Самуилу, отишел в манастир и воспријал монашески чин.“²⁵ На замонашувањето на самопрогласениот цар Давид му претходело доаѓањето на евнухот Роман, законскиот наследник на бугарскиот царски престол, на македонскиот владетелски двор во Преспа, за што известуваат двајца современи извори: Стефан Таронски-Асолик (Певец) и Јахја Антиохијски.

Ерменскиот историчар Стефан Таронски во почетокот на XI век (до 1004 година) ја напишал својата *Светска историја*. Асолик, откако објаснил дека во 986 година источноромејскиот цар Василиј II испратил пратеништво со лажна принцеза во Македонија кај „бугарските цареви“, кои неа со митрополитот ја спалиле на клада, и откако соопштил за ерменското потекло на двајцата комитопули, од кои постариот се викал Самоил, забележува дека источноримскиот император нив двајцата (комитопулите) „съ гвардейскими своими полками повель въ Македонію на войну противъ Булхаровъ. Воспользовавшись удобньимъ случаемъ, они отложились отъ греческаго императора, перешли къ царю булхарскому, Курту и, какъ мужи храбрые, достигли [при двореъ его], высокихъ почестей.“²⁶ Значи, овој извор

²⁴ Еминымъ, *Всеобщая исторія Степ'аноса Таронскаго*, 175, гл. XXII, наведува дека во 986 година, кога источноромејскиот цар Василиј II, притиснат од македонскиот двор во Преспа да му ја даде својата сестра за жена на нивниот цар, го испратил митрополитот од Севастеја со лажна принцеза. Но, тие штом дознале за измамата, го запалиле митрополитот на клада. Таронски вели дека тоа го направиле „бугарските цареви (...) двајцата браќа (...), од кои постариот, Ерменец по род од Дерџанската Област, се викал Самоил“. Бидејќи изворот зборува за двајца цареви, сметаме дека првиот бил самопрогласениот цар Давид, кој подоцна, по пристигнувањето на Роман во Преспа, абдицирал и се замонашил, а вториот е подоцнежниот цар Самоил (997 – 1014).

²⁵ *Исторія Славъноболгарская, собрана и нареждена Паисіѣ Јеромонахомъ в лѣто 1762*, Йордан Йвановъ, стѣмки за печатъ по първообраза (София: СЛОВО, 1914), 31, 59, 75; Иречекъ, *Исторія на Българитѣ*, 144.

²⁶ Еминымъ, *Всеобщая исторія Степ'аноса Таронскаго*, 175, гл. XXII, 177-178.

зборува за пристигнувањето на евнухот Роман, споменат како Курт, на македонскиот двор во Воден или во Преспа.

Приказната на арапскиот хроничар Јахја Антиохијски за истиот настан е многу попрецизна и појасна, со само една грешка. Тој двајцата синови на бугарскиот цар Петар ги претставува како синови на Самоил, „царя болгарь, которыхъ Иоаннь Цимисхій взялъ и держалъ въ заключеніи во дворцѣ, и бѣжали изъ своего мѣста заключения на лошадахъ, которыхъ они приказали держать на готовѣ для себя“. И кога тие стигнале на преминот што водел за Бугарија, двата коњи на кои јавале се замориле. Се симнале од нив „и скрылись въ горахъ, боясь быть доганными, и пошли пѣшкомъ. И опередилъ старшій изъ нихъ на пути младшего своего брата. И былъ онъ переодѣтымъ, и замѣтила его толпа болгарь, кототые охраняли ту гору отъ разбойниковъ. И выстрѣлилъ одинъ изъ нихъ въ него, не узнавъ его, такъ какъ онъ былъ одинъ и убилъ его.“²⁷

Михаил Деволски во дополнувањата на *Хрониката* на Јован Скилица, пишувајќи за бегството на Борис и на Роман од Константинопол кон македонскиот двор, наведува: „И Борис кога поминувал низ некоја шума погинал од стрела која ја истрелал некој Бугарин, кој како глупомем не чул дека тој е Борис, судејќи според облеката мислел дека е Ромеј.“²⁸ Откако Јахја Антиохијски соопштува за загинувањето на Борис, посочува: „И пришелъ по слѣдамъ его младшій братъ и объявилъ имъ кто онъ. И увели они его и потомъ сдѣлали своимъ царемъ. И былъ у него рабъ, извѣстный подъ именемъ Комитопула, и дѣйствовалъ тотъ за одно съ нимъ, и собирались къ нему болгары и воевали страны грековъ.“ Јован Скилица за евнухот Роман, по убиството на Борис, го пишува следното: „(...) додека Роман жив се спаси во Видин, односно во Воден²⁹ и малку подоцна се врати во Цариград, за што на соодветно место ќе изложам“, но заборавил да ги спомене византискиот поход и заробувањето на евнухот Роман, што во

²⁷ Розенъ, *Извлечения Яхьи Антиохійскаго*, 20, 30 – 21-11.

²⁸ Scylitzae, *Synopsis*, 329, 72-74; *ВИИНЈ III*, 71.

²⁹ Златарски, *История на първото българско царство, т. I, часть 2*, 654-655, единствен смета во првобитниот текст стоело εἰς Βοδηνά, што би значело дека Роман се спасил во Воден, а не во Видин.

науката се смета за негова голема грешка.³⁰ Доаѓањето на титуларниот цар Роман, кој бил евнух, во Воден или во Преспа, македонската престолнина, вanelo загриженост во Константинопол. Токму затоа источноромејскиот цар Василиј II презел воен поход во Македонија, чија цел била повторно заробување и затворање на евнухот Роман во затворот во Константинопол, од каде што побегнал во 986 година. Според Ј. Скилица, „малку подоцна (откако Роман бил вратен, заб. М.Б.) се вратил во Цариград“.³¹

На кирилскиот натпис од с. Герман уште при неговото откривање можеле да се прочитаат имињата на комемораторот Самоил и на неговиот татко Никола, додека името на мајка му Рипсимија не било прочитано бидејќи тоа се дознало по објавувањето на дополнувањата на епископот Деволски на *Хрониката* на Јован Скилица во 1906 година³². Јасно било прочитано и името на неговиот најстар брат Давид, поради чија смрт настанал комеморативниот натпис. Тоа што годината на подигнувањето на кирилскиот натпис е сигнирана како 993 година се совпаѓа со смртта, односно со годината на убиството на најстариот брат Давид, кое се случило по неговата абдикација од престолот во 986 година, замонашувањето и предавањето на власта на Самоил. Во меѓувреме, веројатно била завршена и пресметката на Самоил со брат му Арон, така што неговиот пат кон престолот бил чист, а за неговото законско доаѓање на царскиот престол немало повеќе никаква пречка. Убиството на монахот Давид, сосема веројатно, се случило, според зборовите на Јован Скилица, „помеѓу Костур и Преспа, кај Убави Дабови (μέσον Καστορίας Πρέσπας καὶ τὰς λεγυμέννας Καλάς δρῦς)“, но не во 976 година, како што размислуваат повеќето византолози и медиевисти, туку малку подоцна, по пристигнувањето на евнухот Роман, кој имал законско право на царскиот

³⁰ Scylitzae, *Synopsis*, 329, 75–77; ВИИИЈ III, 71–72, бел. 19.

³¹ Scylitzae, *Synopsis*, 329, 75–77. Скилица и покрај тоа што рекол дека подоцна ќе објасни за враќањето на Роман во Константинопол, сепак заборавил да го направи тоа, што од страна на византолозите се смета за негова сериозна грешка, која влијае на фактот дека неговите податоци треба да се земаат со сериозна резерва. За ова в.: Срѓан Пириватић, *Самоилова држава: Обим и карактер* (Београд: Византолошки институт Српске академије науке и уметности, 1997), 144–148.

³² Prokic, *Die Zusätze*, 28, №. 1.

престол, во Воден или во Преспа и неговото заробување од Ромеите за време на походот на источноромејскиот цар Василиј II во 991 година.³³ Хроничарот Јован Скилица во својата *Кратка историја* (Σύνοψις ἱστοριῶν), како и другите источноромејски автори, не известува точно кога се случило убиството на Давид, а идејата дека тоа се било во 976 година е само претпоставка на историчарите.³⁴ Затоа сметаме дека податокот на Скилица за местото на убиството на Давид „од некои Власи патници (παρὰ τινῶν Βλαχῶν ὀδιτῶν)“³⁵ се однесува на 5501 година од создавањето на светот и индиктот 6, кој се совпаѓа со 1 септември 992 и 31 август 993 година, како што е наведено на Самоиловиот кирилскиот натпис подигнат од Самоил во знак на сеќавање на своите родители Никола и Рипсимија, кои биле починати порано, а особено по убиството на својот брат Давид³⁶ во 993 година.

Уште кога бил откриен овој епиграфски споменик, во научната литература во 1899 година, во годишникот на *Известија* на Руското археолошко друштво во Цариград се појавиле неколку труда, а К. Јиречек и В. Јагиќ објавиле посебен прилог околу мотивите за настанувањето на Самоиловиот натпис, но не биле извлечени соодветни историски заклучоци. К. Јиречек и В. Јагиќ констатирале дека недостасува еден значаен детал од дипломатски карактер, како што е интитулацијата на натписот на Самоил, која морала да биде наведена („Samuel wird in der inschriften ohne Tzarentitel genannt“). Тие забележале дека ја нема целата негова владетелска титула,

³³ Scylitzae, *Synopsis*, 329, 77–80; *ВИИНЈ III*, 71–75.

³⁴ *ВИИНЈ III*, 59–77, бел. 9 и 20 со постарата литература, 86; Пириватрић, *Самуилова држава*, 56–57, 59–60; И. Стефоска, *Струмица и Струмичко во средновековието (VI–XIV век)* (Скопје: Сигмапрес, 2011), 96–97.

³⁵ Scylitzae, *Synopsis*, 329, 80–81; *ВИИНЈ III*, 75–76; Пириватрић, *Самуилова држава*, 56–57; Стефоска, *Струмица и Струмичко*, 96–97.

³⁶ С. Антолјак смета дека комесот Никола помеѓу 970 и 976 година најверојатно бил жив и им давал совети на своите синови, односно на најстариот син Давид. В.: *Историја на Македонскиот народ, том први (1)*, Бранко Панов, редактор (Скопје: ИНИ, 2000), 384; Златарски, *История на првото бџлгатско царство, т. I, часть 2*, 637, бел. 1, 700–701. Во *ВИИНЈ III*, 61, 67, не се извлекува заклучок дека Самоиловиот натпис зборува за смртта на Давид во 993 година.

која би требало да гласи „българський царь“, а на натписот Самоил се нарекува само „рабъ божый“. Ваквата формулација на надгробниот натпис би можела да се прифати само во случај кога тој „положува споменик“ во името на „Оца и Сина и Светаго Духа“, а по таквата инвокација би можело да биде местото на интитулацијата „рабъ божый“, а не „цар“.³⁷ Сметаме дека пронајдовме изворни податоци и аргументи да ја разрешиме дилемата на К. Јиречек и на В. Јагиќ во однос на тоа зошто на натписот Самоил е наречен „рабъ божый“, а не „цар“. Дилемата за ова прашање, всушност, ја разрешува арапскиот хроничар Јахја Антиохиски. Имено, пишувајќи за бегството на магистерот Борис и на Роман од константинополскиот затвор и за загинавањето на Борис, кој одел прв, на македонско-византиската граница, порано наведува дека по „слѣдамъ его младшій братъ (евнухот Роман, заб. Б.М.) и обьявилъ имъ кто онъ. И увели они его и потомъ сдѣлали своимъ царемъ“, на македонскиот владетелски двор во Воден или во Преспа. Јахја Антиохиски не заборавил да каже дека кај царот Роман, во македонската престолнина „быль у него рабъ, извъестный подъ именемъ Комитопула (односно Самоил, заб. М.Б.)“, околу кого се собирал многу народ и тие заедно (Роман и Самоил, заб. М.Б.) војувале против Грците.³⁸

Пристигнувањето на евнухот Роман на македонскиот владетелски двор внело дополнителна загриженост во источноримската престолнина. Токму затоа, според Јахја Антиохијски, источноромејскиот цар Василиј II во 991 година презел поход против царот евнух Роман, при што ја поразил неговата војска, него го заробил и повторно го вратил во цариградскиот затвор од каде што побегнал во 986 година. Арапскиот хроничар го пишува следното: „И встрѣтилъ царь Василій болгарь и обратилъ ихъ въ бѣгство и

³⁷ K. Jireček and V. Jagić, „Die curillische Inschrift von Jahre 993“: 543-551; 551-557. Насловот од приказот на репродукцијата, според содржината на *Известија*, со додатокот: „Separatabdurck aus der“, *Известиях Русскою Археологическаго-Института в Константинополе IV* (1899): 20 In 8; V. Jagić, *Die Entstehungsgeschichte der Kirhenslavischer Strache* (Leipzig, 1913), 2, цитирано според: М. Павловиќ, „Надгробната плоча најдена во селото Герман кај Преспа“, во: *Зборник: Илјада години од востанието на комитопулите и создавањето на Самоиловата држава* (Скопје: ИНИ, 1971), 73-93, особено 74, 85-86.

³⁸ Розенъ, *Извлеченія Яхьи Антиохійскаго*, 21, 11-15.

взълъ въ плѣнъ ихъ царя и возвратилъ его въ темницу, изъ которой онъ бѣжалъ“, за понатаму да појасни дека началникот кој ја предводел неговата војска и управувал со државата бил Самоил, кого Ј. Антиохијски го нарекува комитопул: „И спасся Комитопулъ, начальникъ его войскъ, и управлялъ государствомъ болгарскимъ.“³⁹ Оваа реченица, всушност, ги разрешува дилемите кои си ги поставувале Успенски, Милетич, а особено Иречек⁴⁰, околу прашањето кои историски податоци можеме да ги извлечеме од Самоиловиот кирилски натпис најден во с. Герман и зошто Самоил се нарекува „рабъ божый“, а не „цар“. Тоа значи дека по пристигнувањето на титуларниот бугарски цар – евнухот Роман во Воден или во Преспа, по абдикацијата и замонашувањето на Давид, царската власт на македонскиот двор во Воден или во Преспа му била формално предадена на Роман, а со војската продолжил да командува искусниот Самоил, докажан во воените вештини, кој кај Јахја е наречен комитопул. Во услови кога евнухот Роман е цар, најден е начин како да се узурпира бугарската царска круна и да се создаде Македонско Царство. Самоил, во услови кога имало цар кој бил во византискиот затвор, не можел да биде цар, туку само формално можел да управува со државата и да раководи со војската. При жив цар, кој е во византиски затвор, а кој го има законското право на царската власт, Самоил не можел и не смеел на меморијалниот натпис да се титулира како цар, туку сосема коректно на комеморативен натпис се нарекол само „рабъ бѣж(н)“. Тој (Самоил, заб. М.Б.) можел само да ја чека смртта на Роман, па дури потоа да ја узурпира царската круна, како што и се случило во 997 година. Имено по битката на Сперхеј, како што ќе рече Јахја Антиохијски, „случилось что царь болгарь, который находился въ заключеніи у царя въ Константинополѣ, умерь. И дошла смерть его до раба Комитопула, вождя болгарь. И провозгласилъ онъ тогда себя царемъ“⁴¹, или како што ќе запише попот Дукљанин: „(...) Самоил (...) наредил да го нарекуваат цар ([...] Samuel

³⁹ Розенъ, *Извлеченія Яхъи Антиохійскаго*, 28, 4–8.

⁴⁰ Jireček and Jagić, „Die curillische Inschrift von Jahre 993“: 543–551; 551–557.

⁴¹ Розенъ, *Извлеченія Яхъи Антиохійскаго*, 34, 19–22.

[...] se imperatorem vocari iussit)⁴² Признавањето на царската круна на Самоил можела да дојде од Рим, но на Константинопол му било дадено до знаење дека Самоил пронашол начин како да ја узурпира царската круна во услови кога македонската царска круна од антиката била вградена во ромејската државно-правна традиција. Крунисувањето на Самоил за цар е веќе друга работа. Од неговото крунисување за цар (со узурпација), царската титула веќе одела по наследен пат. По неговата смрт, царската круна ја наследил син му, царот Гаврил Радомир.⁴³

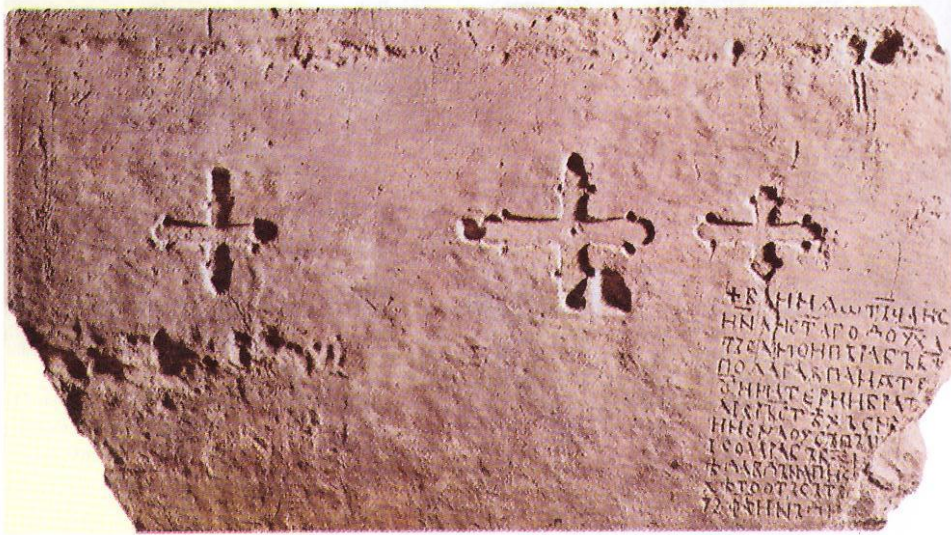
По објавувањето на докторската дисертација на Божидар Прокиќ за дополнувањата на Михаил Деволски на *Историјата* или *Хрониката* на Јован Скилица, кога со сигурност се дознаваат имињата на таткото и на мајката на Самоил⁴⁴, Ј. Иванов во 1931 година целосно го расчитал и го објавил кирилскиот натпис од с. Герман и се осврнал на името на мајката на комитопулите⁴⁵.

⁴² *Ljetopis popa Dukljanina*, Vladimir Mošin, priredio, uvod i komentar (Zagreb: Matica hrvatska, 1950), XXXIII, 77; Љубинка Басотова, „Летописот на поп Дукљанин како извор за македонската средновековна историја“, во: *Споменици за средновековната историја на Македонија: том V*, Владимир Мошин, ред. (Прилеп: Архив на Македонија, 1988), 185 сл.

⁴³ Милан Бошкоски, *Великаните на македонскиот среден век, кн. 1* (Скопје: Македонска реч, 2007), 135–165.

⁴⁴ Prokic, *Die Zusätze*, 7–8, 28, №. 1; Scylitzae, *Synopsis*, 328, 57, 63.

⁴⁵ Ивановъ, *Български старини*, 23–25.

Самоилов натпис, с. Герман, 993 година

Целосно расчитаниот натпис гласи⁴⁶.

„† ВЪ ИМѦ ШТѢЦА И СЪ
 ЫНА И СѢАГО ДОУХА А
 ЗЪ САМОНЪ РАВ БѢЖ(ИИ)
 ПОЛАГАЖ ПАМѦТЬ (ОТЬЦ)
 Ѧ И МАТЕРИ И ВРАТ(ОУИ)
 А КРѢСТѢХЪ СИ(ХЪ)
 ИМЕНА ОУСЪПЪШ(ИХЪНИ)
 КОЛА РАВЪ БѢЖИ (РИЦИМИ)
 Ъ ДАВ(И)ДЪ НАПИСА (ЖЕ СѦ ВЪ)
 АБТО ОТЬ СЪТВ(РЕНИИ МИРО)
 У ѦФѦ, ИНЪДИ(КТАѦ).

Во 1969 година, по повод 1000-годишнината од создавањето на Самоиловата држава, во Преспа се одржа меѓународен научен симпозиум, на кој М. Павловиќ, во рефератот под наслов „Надгробната плоча најдена во

⁴⁶ Ивановъ, *Български старини*, 25.

село Герман кај Преспа“, изнесува сомнеж во нејзината автентичност и смета дека станува збор за фалсификат, кој во македонската историографија речиси да е прифатен,⁴⁷ но без никакви аргументи.

Најнов труд посветен на Самоиловиот кирилски натпис, со историјата на неговото проучување и на изданијата, придружен со структурно-јазична анализа, односно со проследување на јазичните особености – правописно-фонетско-фонолошките и морфосинтактичките обележја, и со структурно-содржинско толкување, е оној на М. Паунова⁴⁸, додека Д. Георгиев од НУ Музеи на Македонија прави најнов осврт на гипсената одливка на Самоиловиот натпис.⁴⁹ Во македонската историографија долго време се сметало дека натписот е фалсификат. Време е одредени историски проблеми да ги погледнеме од подруг агол и да се обидеме да ги објасниме.

Останува да се објасни зошто не се споменати Самоиловите браќа Мојсеј и Арон. Во визанологијата и во медијевистиката вообичаено се сметало дека тројцата браќа од четворицата комитопули, синови на комесот Никола, на некој начин, загинале во 976 година, во период од шест месеци⁵⁰, ако се из земе податокот од дополнувањата на епископот Михаил Деволски на Јован Скилица, од кој може да се сфати дека пресметката помеѓу Самоил и Арон не се случила во јули 976, туку, според В. Н. Златарски, 11 години подоцна, односно на 14 јуни 987 година⁵¹. Навистина е малку веројатно дека

⁴⁷ Павловиќ, „Надгробната плоча најдена во селото Геман“: 73–93.

⁴⁸ М. Паунова, „Самоиловиот натпис како најстар кирилски епиграфски споменик од Македонија“, во: *Зборник од научниот собир „Самоиловата држава во историската, воено-политичката, духовната и културната традиција на Македонија“* одржан по повод 1 000 години од битката на Беласица и од смртта на цар Самоил, 1014 – 2014 во Струмица, 24–26 октомври 2014 година (Струмица: Завод за заштита на спомениците на мултурата и Музеј – Струмица, 2015), 247–258.

⁴⁹ Георгиев, „Еден значаен музејски експонат од времето на Самоил“, 320–324.

⁵⁰ Стјепан Антолјак, *Самоиловата држава* (Скопје: ИНИ, 1969), 18–30; *Историја на македонскиот народ, Книга прва* (Скопје: НИП „Нова Македонија“, 1969), 129; Стјепан Антолјак, *Средновековна Македонија, том 1* (Скопје: Мисла, 1985), 308–314, 352–362; *Историја на македонскиот народ, 1*, Бранко Панов, редактор (Скопје: ИНИ, 2000), 357–362.

⁵¹ Златарски, *История на првото българско царство, т. I, часть 2*, 651.

тоа така се случило, или пак византиските извори не се доволно прецизни за нивното загинување, освен за смртта на цар Самоил, која изворите сосема прецизно ја датираат на 6 октомври 1014 година, на мочурливиот остров Преспа.⁵² Вообичаено, во медиєвистичката и во византолошката литература се смета дека Мојсеј загинал при опсадата на Сер погоден со камен од ѕидините или затоа што коњот му се сопнал и паднал, бил убиен од некого од придружбата на дуксот Мелесин во 976 или некоја година подоцна, во 978, а според некои автори, дури во 993 или 995 година, што секако дека нема никаква основа.⁵³ Неговото тело по загинувањето најверојатно се наоѓало на византиска територија, па поради тоа неговото отсуство од натписот е разбирливо.

Отсуството на името на комитопулот Арон, постариот брат на Самоил, од натписот е од чисто практични и политички причини. Имено, бидејќи кај хроничарот Јован Скилица, кој јасно ги наведува причините за убиството на Арон, „или затоа што како што се зборува, бил со Ромеите, или затоа што сакал за себе да ја приграби власта со целиот род“, сосема нормално, бидејќи бил постар, аргумент против тезата за владеење според принципот на тетратрархијата што ја предложил Б. Прокиќ, барем ако се следи поименичното наведување на комитопулите „го убил брат му Самоил на 14 јуни 987 година во околината на Раметаница, а единствено Владислав Јован неговиот (sq. Ароновиот) син го спасил Радомир Роман, Гаврил, Самоиловиот син“⁵⁴.

Околу прашањето на која личност ѝ бил посветен или чија смрт се случила таа 993 година, сметаме дека овој кирилски комеморативен натпис бил подигнат по повод убиството, односно смртта на монахот Давид, Самоиловиот најстар брат, во 993 година, како што стои на натписот. Споменувањето на неговите родители Никола и Рипсимија на натписот е поради тоа што тие порано биле починати и погребани во семејната

⁵² Антолјак, *Самуиловата држава, 70-72; Историја на македонскиот народ, Том први* (2000), 382.

⁵³ Scylitzae, *Synopsis*, 329, 81-85; *ВИИИЈ III*, 76-77, бел. 21. В.: Н. П. Благоев, „Критически поглед върху известията на Иоан Скилица за происхождения на цар Самуиловата држава“, *Мак. преглед II/4* (1926): 41-43.

⁵⁴ Scylitzae, *Synopsis*, 329, 86-91; *ВИИИЈ III*, 76-77.

гробница во с. Герман, а смртта на Давид и подигнувањето на натписот од мермер, трите сребрени крста заедно со кирилскиот натпис укажуваат на високото благородничко потекло на погребаните.

Останува уште еднаш да појасниме зошто на кирилскиот натпис се спомеуваат само Давид и Самоил, и двајцата без никаква владетелска титула, или зошто и Самоил е споменат само како „рабъ бѣж(н)“ во 993 година, а не како цар, прашање за кое живо се интересирале К. Јиречек и В. Јагиќ.⁵⁵ Сметаме дека причината за споменувањето само на Давид и на Самоил е сосема едноставна. Имено, само тие двајцата, во одреден период од македонската средновековна историја, биле македонски владетели. Со подруги зборови речено, Давид бил самопрогласен цар и владеел од 969 до 986 година, а по пристигнувањето на евнухот Роман во 986 година, кој имал законско право да го заземе престолот, односно да биде цар⁵⁶, цар Давид му го отстапил царскиот престол – абдицирал и се замонашил, а местото на иден македонски цар, по византиското заробување на Роман, му го отстапил на својот почитуван, амбициозен и воинствен брат Самоил.⁵⁷ Самопрогласениот цар Давид се посветил на црковно-просветна и на монашка дејност на Света Гора. Според некои пишани извори, тој се смета дека бил ктитор на Зографскиот манастир Свети Ѓорѓи. Во записот кој зборува за ктиторството на Зографскиот манастир на Света Гора се вели дека го подигнале тројца браќа охриѓани – Мојсеј, Арон и Јован.⁵⁸

На крајот од анализата на Самоиловиот кирилски натпис од 993 година, пронајден во с. Герман, можеме да заклучиме дека тој има комеморативен карактер. Посветен е на загинувањето на самопрогласениот цар Давид, Самоиловиот најстар брат, кој по пристигнувањето на евнухот Роман во 986 година на македонскиот двор во Воден или во Преспа се одлучил да абдицира, а по замонашувањето му ја препуштил власта на

⁵⁵ Jireček and Jagić, „Die curillische Inschrift von Jahre 993“, 551-557; Павловиќ, „Надгробната плоча најдена во селото Геман“, 85-87.

⁵⁶ Розенъ, *Извлечения Яхъи Антиохійскаго*, 21, 11-12.

⁵⁷ *История Славъноболгарская*, 31, 59, 75.

⁵⁸ Ивановъ, *Български старини*, 538-539, 540; *Кирило-Методиевска енциклопедија, Том I*, Петър Динев, ред. (София: БАН, 1985), 730; Димитар Корнаков, *Соборните храмови во Македонија* (Скопје: Матица македонска, 2013), 13.

Самоил, а во 993 година бил убиен Давид. Убиството на Давид го извршиле најверојатно источноримски платеници „Власи скитници (παρά τινων Βλάχων ὀδιτῶν)“ „помеѓу Костур и Преспа (ἀπερίω ἀναίρεθεῖς μέσον Καστορίας καὶ Πρέσπας)“ „кај таканаречените Убави дабови (εἰ καὶ τὰς λεγομένεας Καλάς δρῦς)“⁵⁹. Загинувањето на Давид во 993 година, било причина Самоил да го подигне комеморативниот натпис на својот брат, и на своите родители Никола и Рипсимија, чии мошти веројатно претходно почивале во семејната гробница во с. Герман. Од историските извори не е сосема јасно кога починал Самоиловиот татко комесот Никола, и неговата мајка Рипсимија, но може да се претпостави дека тие можеби починале кон крајот на претпоследната деценија во X век. По смртта на Давид во 993 година била изградена нова семејна гробница во која биле заедно сохранети моштите на родителите на Самоил, Никола и Рипсимија и неговиот брат Давид во с. Герман, Долна Преспа, каде е пронајден кирилскиот натпис.⁶⁰

⁵⁹ Scylitzae, *Synopsis*, 329, 86-91.

⁶⁰ *Историја на македонскиот народ, Том први* (2000), 384.

Milan BOSKOSKI

THE CYRILLIC INSCRIPTION OF SAMUEL FROM 993: NEW
INTERPRETATIONS OF HISTORIC DATA

-SUMMARY-

This article looks at the historical data presented in the Cyrillic epigraphic monument of 993, erected by Samuel. From the inscription it can be concluded that the Cometopuli (Samuel, M. B.) as called by Yahya of Antioch, in memory of his parents Nichola his mother Ripsimia and his brother David, has erected the inscription and it has a commemorative character. On the inscription Samuel called himself “servant of God” because then he was not and could not be a king, because Roman the eunuch was the tsar, who was in the Constantinople prison.

Concerning the question of whom the inscription has been dedicated to, or who of the commemorated persons died in 993, for Samuel to carve the Cyrillic inscription, having in mind that it is known that his parents were dead for a long time, and were buried in the family tomb in the village of German, comes into focus the fact that the youngest of the commemorated persons was the self-proclaimed Tsar David (969-986). Therefore, the tomb inscription of 993 is dedicated to the death of the abdicated and monk King David, who was killed in 993 between Kastoria and Prespa, at place Beautiful Oaks (Ubavi Dabovi).

Namely, after the Roman the eunuch arrived at the Macedonian courtyard in 986, he possessed the legal right to the tsar’s throne. Therefore, Tsar David abdicated, became monk and he retreated the right to the throne to Samuel, which was a resolution of the dilemma how the Macedonians to usurp the Bulgarian state and legal tradition. The Byzantine Emperor Basil II (976-1025) after the arrival of Roman in Macedonia in 991 according to Yahya of Antioch, took a crusade around Thessaloniki, he captured Tsar Roman the eunuch and returned him to the Constantinople prison. On that occasion the Cometopuli (Samuel, M. B.), was the chief of his army, and therefore in the Cyrillic inscription he called himself “servant of God”. Having in mind the political obstruction of the Byzantine sources, which give politically instrumentalized data one should believe the Armenian and Arab sources: Stepanos Taronetsi Asoghik and Yahya

of Antioch who informed that the Cometopuli (Samuel, M. B.) in 997, after the death of the titular Tsar Roman, proclaimed himself a tsar.